

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งพาตนเอง ผู้ศึกษาได้เน้นที่ระบบคิด ความเชื่อ ความรู้ในการใช้สมุนไพรและการให้คุณค่าที่มีต่อพืชสมุนไพร ผ่านการถ่ายทอดและการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ได้อาศัยแนวคิดที่เกี่ยวข้องของหลายแนวคิด เพื่อนำมาวิเคราะห์และอธิบายผลการศึกษา ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา
- 2.2 แนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเอง
 - 2.2.1 ความเข้มแข็งของชุมชน
 - 2.2.2 การพึ่งพาตนเอง
 - 2.2.3 เศรษฐกิจพอเพียง
- 2.3 แนวคิดเรื่องการถ่ายทอดและการเรียนรู้
 - 2.3.1 การกล่อมเกลาระหว่างสังคม
 - 2.3.2 การถ่ายทอดและการเรียนรู้
 - 2.3.3 การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพร และการคงอยู่ของสมุนไพร
- 2.4 แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการอนุรักษ์สมุนไพร
- 2.5 แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบแนวคิดการศึกษา

2.1 แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Popular Wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ , 2529) หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา (ธวัช ปุณ โฉมทก , 2531)

สามารถ จันทรสุรย์ (2535) ได้กล่าวถึงความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมา เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง โดยคนนอกไม่เข้าไปบงการครอบงำ ทำให้สังคมชาวบ้านมั่นคงเป็นปึกแผ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงหมายถึงพื้นที่เพราะฐานของความรู้ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตัวเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาไม่ได้แยกเป็นวิชา เหมือนการศึกษาสมัยใหม่

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้นำว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่ากับเขากับน้ำกับปลา กับฟ้ากับนก กับดินกับหญ้า สัตว์ป่า พืช แมลง หรือธรรมชาติรอบตัวนั้น ทำได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นเพียงแต่นามธรรม หากแต่มีความหมาย ครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิตซึ่ง เสรี พงศ์พิศ (2525) ได้แบ่งภูมิปัญญาเป็น 2 ลักษณะคือ

ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรีและอื่นๆ

ประเวศ วะสี (2534) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญบางประการของภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ ดังนี้

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ในตัวตามชื่อ เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือได้ไม่ดี
2. มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการสูง ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมมีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของ กาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อ ไปถึงส่วนลึกของใจ ที่เชื่อมโยงไปสู่อตลประ โยชน์

โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัฒนธรรมแต่ไปไม่ถึงนามธรรม ย่อมสัมผัสได้เพียงคั้นๆ หยิบๆ เป็นส่วนเป็นเลี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้งและการมุ่งอรรถประโยชน์ เช่นว่า คินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ก็เป็นแค่วัตถุซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ที่ไม่มีความเคารพจะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและทำที่อย่างนี้ จึงนำไปสู่การทำลายสูง

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า จะเห็นได้ว่าเราให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาอย่างไร

สำหรับที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น เอกวิทย์ ฦ ถกลาง ได้กล่าวถึงที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า “เป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกหมู่เหล่าที่หากได้ลงหลักปักฐาน ดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ ณ ที่ใดเป็นเวลานานพอสมควร ผ่านร้อนผ่านหนาว ผ่านการทดสอบโดยความเป็นไปในธรรมชาติ และปัญหาต่างๆ โดยมนุษย์กันเองย่อมจะต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวและสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาและวัฒนธรรมนั้นเป็นไปไม่ได้ที่จะไร้ปัญญา - ปรัชญาญาณ หรือที่เรียกกันว่าภูมิปัญญา” (เอกวิทย์ ฦ ถกลาง, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ หน้า 9) ส่วนที่มาของภูมิปัญญาชาวบ้านตามแนวคิดของ วิจิต นันทสุวรรณ (2528) ได้แบ่งที่มาของภูมิปัญญาของชาวบ้านไว้ 3 ประการ คือ

1. ภูมิปัญญาที่มีจากประสบการณ์การใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญาจะเป็นเรื่องการอธิบาย ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและธรรมชาติออกมาในรูปของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและเป็นข้อห้าม มิให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่างๆ ในรูปของ ผี ที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์ การอยู่ร่วมกัน มีพฤติกรรมตามแบบแผนทางสังคม มีกฎเกณฑ์บอก ว่า อย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันโดยมีค่านิยมใจกลาง อยู่ที่การมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขเป็นหลัก มีความเข้าใจ নিজจึงของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด
3. ภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ประสบการณ์ในการทำมาหากิน การรักษาโรค

สรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีที่มาจากการทำงานที่บ้านได้กั้นกรองจากประสบการณ์ตรงในวิถีชีวิตของตนเองและสืบทอด ส่งต่อ ให้กับคนรุ่นหลังต่อไป สำหรับในส่วนของระดับภูมิปัญญา ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ได้แบ่งระดับภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 2 ระดับคือ

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านในระดับ “สามัญสำนึก” ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายแต่เป็น “วัฒนธรรม” ความรู้ในการทำการผลิต เทคนิคการเพาะปลูก (ทำนา ทำไร่ ระบบเหมืองฝาย) การจับสัตว์ การหาอาหาร
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านระดับความเชื่อที่ปรากฏในตำนานปรัมปรา นิยายพื้นบ้าน สุภาษิต คำคม คณิตรี การขับร้อง ศิลปะ พิธีกรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นมาจากประสบการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับชีวิต สังคม สิ่งแวดล้อมวิถีชีวิตทั้งมวลและถ่ายทอดกันต่อๆ มาเป็นวัฒนธรรม เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และวัฒนธรรมซึ่ง งามพิศ สัตย์สงวน, 2532 กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องมีวัฒนธรรมเป็นฐาน ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. วัฒนธรรม คือพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยผ่านการกระทำระหว่างกันทางสังคมกับมนุษย์คนอื่นๆ ในสังคม
2. วัฒนธรรมมีการถ่ายทอดทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
3. วัฒนธรรมมีระบบการปรับตัวเพื่อคงอยู่ในชุมชนหรือสังคมที่มีความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่รอดและมีลูกหลานสืบทอด

สุจารี จันทรสุข (2531) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าการที่ชาวบ้านสามารถรักษาหมู่บ้านคงสภาพท้องถิ่นไว้ได้สืบมาช้านานจนถึงทุกวันนี้เพราะชาวบ้านมีการแสวงหาทางออก คอบสนองสิ่งที่ทำทลาย มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามกาลเวลา และสภาพแวดล้อมรอบตัวอยู่ตลอดเวลา วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์ แนวทางแก้ไขในแต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไปนั้นอาจเรียกโดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นลอยๆ หากแต่ความรู้เป็นสิ่งที่ก่อร่างสร้างตัวลงหลักปักฐานภายในระบบนิเวศของท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกิดและพัฒนาในกระบวนการที่คนและชุมชนปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศชุดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เองเมื่อระบบนิเวศท้องถิ่นอาจมีดินไม้ พืช สัตว์ แมลง หรือสิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบทของระบบนิเวศชุดนั้นก็ย่อมมีลักษณะ

จำเพาะ มีพืชสมุนไพร สุธรยา และอาหารเฉพาะถิ่น ที่สั่งสมและพัฒนากลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กลุ่มชนต่างๆ ได้สั่งสมสืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานนับร้อยนับพันปีเป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ในแง่ที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลองและกระบวนการคิดสรร ปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ (ยศ สันตสมบัติ , 2536)

ชุมชนท้องถิ่นที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ผ่านประสบการณ์ คืบคลานต่อสู้เพื่อความอยู่รอดย่อมมีความรอบรู้หรือภูมิปัญญาแห่งชาติและแห่งท้องถิ่นที่สั่งเคราะห์จากประสบการณ์ผ่าน การสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือกและสั่งสมสืบทอดสู่ชนรุ่นหลัง ภูมิปัญญาในด้านการดูแลสุขภาพของชาวบ้านก็เช่นกัน ได้ผ่านประสบการณ์ เรียนรู้การแก้ปัญหา การเจ็บป่วยด้วย เวชปฏิบัติ และสมุนไพรรอบตัวพร้อมๆ กับการแสวงหาอาหารเพื่อผลการบำบัดโรคควบคู่ไปกับ ความอึดเพื่อประทังชีวิต (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2538) ความรู้ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของอาหาร ยา และสิ่งใช้สอยจากธรรมชาติ จึงเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ พัฒนาการทางวัฒนธรรม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต การคิดสรร ถ้ายทอด และสั่งสมความรู้ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน จนตกผลึกกลายเป็นประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม วิธีคิด และระบบคุณค่าที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต (ยศ สันตสมบัติ, 2536)

จากแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในด้านการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาจากการปรับตัวให้เข้ากับบริบทของสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ซึ่งหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความสมดุลกับระบบนิเวศก็คือ ภูมิปัญญาของชุมชน ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพไม่ว่าจะเป็นความรู้ต่อระบบนิเวศ ความรู้ด้านการเกษตร อาหาร สมุนไพร ความรู้ในแง่การจัดการด้านการอนุรักษ์และการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ (กฤษฎา บุญชัย, 2540)

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ้ายทอดประสบการณ์มาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นระบบคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อและองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเพื่อใ้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นซึ่งประสบการณ์เหล่านี้ได้ผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก จนเกิดเป็นประสบการณ์ และมีการ สืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันซึ่งเป็น ไปอย่างต่อเนื่อง เช่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพตนเอง

ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต การคัดสรร ถ่ายทอด ส่งสมความรู้ ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน กลายเป็นประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม วิถีคิด และระบบคุณค่าที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต แต่ในสภาพปัจจุบันที่ได้มีการรุกรานจากภายนอกและการเพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ทำให้เป็นอันตรายต่อพื้นที่และองค์ความรู้ของท้องถิ่น สมุนไพรในป่าเริ่มสูญหายจากการถูกตัดโค่น เพื่อต้องการพื้นที่ป่าในการปลูกพืชพาณิชย์ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและเป็นเหตุให้ความรู้ดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ลดลงจนแทบจะสูญหาย ดังนั้น การพัฒนาภูมิปัญญาดั้งเดิม การบริหารจัดการ ปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัจจุบันย่อมทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงอยู่และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป

2.2 แนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเอง

2.2.1 ความเข้มแข็งของชุมชน

ประเวศ วะสี (2538)¹ กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นปัจจัยที่แก้ปัญหาทุกเรื่องพร้อมกันไป เศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ทุกคนควรจะเข้าใจความเป็นชุมชน มีส่วนสร้างความเป็นชุมชน และแสวงหากลไกสนับสนุนความเป็นชุมชน ถ้าปราศจากความเป็นชุมชนจะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สำเร็จ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2536) กล่าวถึงสภาพสังคมไทยในอนาคตมีแนวโน้มจะเกิดปัญหาที่มีลักษณะสลับซับซ้อน และเชื่อมโยงกันมากขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สิ่งที่สังคมไทยและโลกในอนาคตต้องการ คือกลไกการจัดการกับปัญหาที่ยุ่ยากและสลับซับซ้อนเหล่านี้เพื่อสร้างสรรคการพัฒนาที่ยั่งยืน จากประสบการณ์ของกรณี ในประเทศไทยและนานาประเทศทั่วโลกได้ให้คำตอบว่า กลไกการจัดการนี้คือ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นมากมายว่า การพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนานั้น นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคมในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา และสุขภาพอนามัย

กาญจนา แก้วเทพ (2538) สรุปว่า ในหมู่บ้านที่ต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น จะมีกลุ่มชาวบ้านที่ก้าวออกมาเป็นแถวหน้ามีการพยายามหาวิธีการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน พยายามระดมสรรพกำลังต่างๆ ไม่ว่าจะมาจากภายในท้องถิ่น

ของเขาเอง หรือแหล่งความรู้ที่มาจากภายนอกชุมชนเพื่อทำการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยแนวทางการพึ่งตนเอง การมีกลุ่มเช่นนี้ดำรงอยู่นั้นเองที่เป็นตัวอธิบายถึงความสามารถที่ชุมชนชนบทสามารถดำรงอยู่ได้

2.2.2 การพึ่งพาตนเอง

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2529) ได้กล่าวถึงความหมายของการพึ่งตนเองของชุมชน โดยพิจารณาจากรูปแบบการผลิตว่าชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้มี 2 ระดับ ระดับแรกคือชุมชนที่มีการผลิตพอเลี้ยงชีพ เป็นการผลิตทุกอย่างเฉพาะพอกินพอใช้และไม่สามารถผลิตได้มาก เพราะคือวิทยาการการผลิต อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เลี้ยงตัวเองได้ ระดับที่สองคือชุมชนที่ผลิตทุกอย่างได้เพียงพอ แล้วยังมีผลผลิตเหลือเพราะวิทยาการผลิตหรือความสามารถในการผลิตเพิ่มขึ้น และนำผลผลิตส่วนที่เหลือไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างอื่นมา รูปแบบการผลิตในระดับที่สองเป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองที่ดีที่สุดและไม่เป็นการปกปิดตัวเองจากการค้าการตลาด เพราะจะต้องมีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกันในการแลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินของคนกับคนอื่น

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาตนเอง แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งพาตนเองหมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือนเพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา
2. ในลักษณะกลุ่ม การพึ่งตนเองหมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยความร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันทั้งนี้การพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

ในทางพุทธศาสนาได้มีคำกล่าวเป็นพุทธภาษิตว่า “อตตาหิ อตตานิ นาโถ” แปลว่าคนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน ซึ่งถ้าในสังคมที่มีสมาชิกแต่ละคนต่างยังชีพด้วยตนเองได้จัดว่าเป็นสังคมที่สงบสุขและมั่นคงในระดับหนึ่ง โดยมีจุดยืนของชาวพุทธคือแต่ละคนต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง เพื่อดำรงตนเป็นหน่วยย่อยที่ดีเพื่อเกี่ยวสัมพันธ์ทางสังคมและพึ่งพากัน ได้โดย

มองในลักษณะการช่วยเหลือผู้อื่น ตัวเองจะต้องเป็นที่พึ่งให้แก่ผู้อื่นได้หรือไม่ได้อยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น (พระราชวรานี, 2528)

อภิชาติ ทองอยู่และคณะ (2538) ได้แบ่งขอบเขตของการพึ่งตนเองได้เป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกันคือ

1. การพึ่งพาตนเองทางกายภาพ ได้แก่การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมตามแบบแผนของตัวเอง ซึ่งการเป็นผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สอง คือ
2. การพึ่งพาตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญาและอำนาจการตัดสินใจซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน เป็นการสร้างสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตแบบของตัวเองมีการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักมีศักยภาพที่ดำเนินไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตัวเองสูง ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันเสริมไปด้วยทั้งภายในหมู่บ้านและกับภายนอกหมู่บ้านในความเป็นตัวของตัวเองที่สืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตนเองได้ทั้งสองด้าน

สถาบันวิจัยสังคมได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับท้องถิ่นที่เรียกว่าพึ่งตนเองได้แล้วว่า ควรมีลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ทรัพยากรภายในเพียงพอแก่การบริโภคของท้องถิ่น
2. อัตราการเจริญเติบโตของท้องถิ่นนั้นๆ เกิดจากการลงทุนหรือใช้ทรัพยากรภายในเป็นสำคัญ
3. ขนาดของประชากรพอเหมาะกับการผลิตภายใน
4. มีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านกายภาพและสังคมเพียงพอแก่ความต้องการพื้นฐานของชุมชน

ในกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่ได้ช่วยหมู่บ้านและชุมชนจนเป็นที่ยอมรับได้ กล่าวถึงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนไว้ดังนี้ วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2532) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตไว้ว่า คนที่จะมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนควรพึ่งตนเองได้โดยยึดหลักดังนี้

1. ครอบครัวมีชีวิตที่สงบ สะดวก
2. มีอาหารพอเพียง
3. มีสมุนไพรและไม้ยี่นต้น
4. มีคุณธรรม

5. อยู่ได้โดยมิต้องพึ่งคนภายนอก
6. เรียนรู้ตัวเอง รู้อารมณ์
7. มีการรวมกลุ่ม
8. ทำเหลือแล้วจึงให้คนอื่น
9. ทำตัวเองให้ง่ายไม่ฟุ่มเฟือย
10. หยุค ไม่ไปตามกิเลส
11. แก้ปัญหาด้วยตนเองให้ได้
12. รู้จักวางแผนชีวิตให้กับตนเอง
13. ปลูกพืชหลายๆ ชนิดทั้งระยะสั้นและระยะยาว
14. มีของใช้เฉพาะที่จำเป็น
15. มีเงินไว้ใช้เฉพาะกรณีจำเป็น
16. เป็นตัวของตัวเองสูง
17. ทำการเกษตรครบวงจร
18. มีทุนเป็นสวัสดิการให้การศึกษา
19. ไม่ผูกผันกับระบบทุน
20. อายุ 60-70 ปี มีชีวิตที่สงบ
21. รู้จักบูรณาการความคิดให้รู้เท่าทันและมีความพร้อมในการแก้ปัญหาของตนเอง

ทองดี นันทะ (ในเสรี พงศ์พิศ, 2536) ถ้าวถึงเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต และวิถีทางพึ่งตนเองไว้ดังนี้

1. สามารถใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในการพัฒนาชีวิต
2. ทำด้วยความมั่นใจและใช้แรงงาน
3. รู้จักสังเกตปรากฏการณ์และปรับใช้ให้เกิดประโยชน์
4. ผลิตเพื่อยังชีพ
5. ใช้ปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติทุกอย่าง
6. ดำรงชีวิตด้วยความสงบสุข
7. เลี้ยงสัตว์ที่หาอาหารกินเองได้หรือกินเศษอาหาร
8. ปลูกต้นไม้ไม่น้อยตั้งแต่ดูแลให้ทั่วถึง
9. ไม่ใช่สารเคมีทุกชนิดทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง
10. คำข้าวกินเป็นประจำเพื่อเอารามาเลี้ยงสัตว์

11. ปลุกสมุนไพรรักษาโรค โดยใช้สมุนไพรวินิจฉัยและวิธีรักษาแบบพื้นบ้านพึ่งหมอ
โรงพยาบาลให้น้อยลง

โดยสรุปความหมายของการพึ่งตนเอง หมายถึง ชุมชนมีการจัดระบบในชุมชนของตน ให้สามารถสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนได้ โดยมีแบบแผนทางเศรษฐกิจที่เป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักและมีแบบแผนทางสังคม วัฒนธรรมที่มีศักยภาพ ดำเนินไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตนเองสูง โดยมีการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมของตนเอง ในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันทั้งในหมู่บ้านและระหว่างชุมชน มีความเป็นตัวของตัวเองที่สั่งสมสืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตนเองของชุมชนได้โดยไม่แยกตัวโดดเดี่ยวหรือปิดตัวเองจากโลกภายนอก รวมไปถึงความสัมพันธ์ที่เหมาะสมของชุมชนกับสถานะแวดล้อมทางธรรมชาติ ในส่วนของการพึ่งพาตนเองจากการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลรักษาสุขภาพของคนในชุมชนพบว่า ปัจจุบันนี้เริ่มมีการหันมาให้ความสนใจในภูมิปัญญาที่มีอยู่กัน มากขึ้นซึ่งอาจเป็นผลมาจากการบริการทางสุขภาพที่ไม่ทั่วถึง เป็นการบริการทางสุขภาพที่กระจุกอยู่แต่ในเมือง ไม่กระจายเอื้อเพื่อต่อคนชนบท และประชาชนต้องซื้อทุกอย่าง ช่วยตัวเองได้น้อยมากซึ่งดูเหมือนว่าบ้านเมืองยิ่งพัฒนามากขึ้นยิ่งต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญมากขึ้นตาม แต่พึ่งพาตนเองได้น้อยลงเรื่อยๆ จึงเกิดสภาพที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาชาวเมือง ชาวเมืองต้องพึ่งพาชาวต่างชาติ ทำให้ประเทศต้องเสียดุลการค้าปีละหลายหมื่นล้านบาท ขณะที่ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขของประเทศตกปีละเกือบแสนล้านบาท (ประเวศ วะสี ,2536)

สถานะการณ์ที่เทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ยังไม่อาจตอบสนองต่อปัญหาสุขภาพของชาวบ้านได้ทั้งหมดและชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงอาศัยโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากสมรรถนะของเทคโนโลยีทางการแพทย์ปัจจุบันอย่างเต็มที่ ทำให้การพึ่งพาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลรักษาสุขภาพที่สั่งสมมาแต่บรรพชน ซึ่งอิงหลักธรรมชาติที่เรียบง่าย หาง่าย เสียขี้เงินน้อย ผลข้างเคียงน้อย ยังยืนหยัด และพึ่งตนเองได้มากที่สุด ยังคงเป็นทางเลือกที่ช่วยแก้ปัญหาสุขภาพขั้นพื้นฐานของชาวบ้านในปัจจุบันและที่สำคัญการแพทย์ปัจจุบันรักษาโรคได้เร็วทันใจแต่แพงและขาดมิติทางวัฒนธรรม พึ่งตนเองได้น้อย ส่วนการแพทย์พื้นบ้านเป็นการดำเนินวิถีชีวิตให้เกิดสุขภาพที่เป็นองค์รวมตามธรรมชาติ พึ่งตนเองได้มาก (ยิ่งยง เทาประเสริฐ , 2538)

ธารา อ่อนชมจันทร์ (2536) ได้กล่าวถึงการพึ่งพาตนเองของการแพทย์แผนปัจจุบัน สรุปได้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันได้มีการพัฒนาจากวัฒนธรรมตะวันตก โดยไม่ได้ดัดแปลงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย จึงทำให้พึ่งตนเองได้น้อยหรือไม่ได้ เพราะเครื่องมือ ยา เวชภัณฑ์

ต้องสั่งมาจากต่างประเทศ ในขณะที่หมอยาพื้นบ้านแทบจะไม่ต้องใช้อะไร เดินไปรอบๆ บ้านก็ได้ แล้วซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นว่าแพทย์แผนปัจจุบันพึ่งตนเองไม่ได้ แต่หมอยาพื้นบ้านพึ่งตนเองได้

องค์ความรู้พื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละภูมิภาคหรือท้องถิ่นซึ่งพัฒนาขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง องค์ความรู้พื้นบ้านจึงมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป และจุดนี้เป็นจุดที่ต่างจากความรู้การรักษาพยาบาลแผนปัจจุบัน ที่ถูกควบคุมโดยรัฐจึงมีความเป็นรูปแบบเดียว นอกจากนี้การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านยังเป็นไปโดยไม่เป็นทางการ เสียค่าใช้จ่ายไม่มาก และให้ความสำคัญต่อตัวคนมากกว่าเทคนิควิธีการ ซึ่งในประเด็นนี้ความรู้แผนใหม่ยังให้ความสำคัญน้อยไป แม้ว่าความรู้และบริการทางด้าน การรักษาพยาบาลแผนใหม่จะแพร่กระจายไปสู่ประชาชนจำนวนมาก แต่ความรู้พื้นบ้านที่ชาวบ้านแต่ละชุมชนได้ช่วยพัฒนาสั่งสมและถ่ายทอดกันสืบมาเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง และผู้คนในชุมชน จึงสมควรได้รับความสนใจที่จะศึกษาและสืบทอดความรู้ที่นั่นต่อไป อย่างน้อยก็เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพตนเองและทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง (กุสุมา ชูศิลป์และคณะ, 2532)

โครงการสมุนไพรรักษาโรคพื้นบ้านเองมีแนวคิดในการจัดทำโครงการสมุนไพรรักษาโรคพื้นบ้านเองโดยอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งในเรื่องของสมุนไพรรักษาโรคพื้นบ้านที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านใช้สมุนไพรรักษาโรค ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาเคยใช้ได้ผลกันมาแล้วตั้งแต่อดีต ทั้งยังเป็นสิ่งที่สามารถหาได้ในชุมชน ซึ่งถือว่าสอดคล้องกับการพึ่งตนเอง

การตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาจะทำให้เกิดทัศนคติในการมองชุมชนจากเดิมว่าชุมชนไม่มีอะไรอยู่เลยและต้องพึ่งพาทุกสิ่งจากภายนอก เปลี่ยนมาเป็นทัศนคติใหม่ที่เห็นและศรัทธา ต่อศักยภาพของชุมชนและเชื่อมั่นในพลังของชาวบ้าน ในการฟื้นฟูวิถีชีวิตการท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านให้เป็นเครื่องมือของประชาชน เพื่อไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง ผู้ศึกษาจึงได้นำเอาแนวคิดการพึ่งพาตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในครั้งนี้

2.2.3 เศรษฐกิจพอเพียง

แนวความคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ท่านทรงเน้นเศรษฐกิจแบบยังชีพ โดยต้องการให้ชุมชนผลิตสิ่งที่เป็นประโยชน์ โดยตรงแก่การยังชีพของตน มีการพึ่งพาอาศัยปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด มีการเพาะปลูก ทำนา เลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีปัจจัยสี่เพียงพอแก่การดำรงชีวิต การเก็บโค ก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงเป็นสมัย

ใหม่ถึงแม้จะเป็นกระแสนาของสังคม แต่มีเพียงบางส่วนของสังคมเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง อีกหลายส่วนนอกจากจะไม่ได้รับประโยชน์แล้ว ยังได้รับผลกระทบจากการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงไม่ทันด้วย ชุมชนเหล่านี้จำเป็นต้องหาวิธีการของตนเอง กำหนดวิถีการดำรงอยู่ของตนเองที่พึ่งพาตนเองได้มาก พึ่งพาทภายนอกให้น้อยที่สุด หรือทัศนคติของท่านคือ small is beautiful ไม่ทรงโปรดวิธีการเติบโตหรือความก้าวหน้าที่ต้องพึ่งพาสังคมนอกมากเกินไป ไม่สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยเพื่อสร้างสิ่งที่ใหญ่โต ชับซ้อนเกินความจำเป็น ในบรรดาทางเลือกทั้งหลายจะทรงเลือกวิธีการที่ประหยัด เรียบง่ายที่สุดเสมอ จุดมุ่งหมายก็คือการเติบโตจากภายในด้วยตนเองทีละน้อย จากรากฐานที่ค่อยๆ ก่อร่างขึ้นอย่าง แข็งแรง มั่นคง ซึ่งทรงเห็นว่านี่คือการเติบโตที่แท้จริงและถาวรของบุคคล ของชุมชน และของประเทศชาติ (สุเมธ ตันติเวชกุล , 2536)

การพึ่งตนเองดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวข้องกับงานศึกษาทางด้านการใช้สมุนไพรที่ชัดเจนที่สุดคือ การบริโภคทรัพยากรภายในท้องถิ่น ซึ่งสมุนไพรเป็นพืชที่มีในท้องถิ่นเกือบทุกแห่ง การใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นเท่ากับเป็นการลดการพึ่งพาสังคมนอก โดยการลดการพึ่งพาการแพทย์แผนปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งการใช้สมุนไพรในชุมชนมีการถ่ายทอดมาจากอดีตและเป็นวัฒนธรรมที่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมา ผ่านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนภายในชุมชนและระหว่างชุมชนภายใต้ความสัมพันธ์ที่เหมาะสมของชุมชนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่นที่คนในชุมชนรู้จักเป็นอย่างดี การพึ่งพาตนเองด้านการใช้สมุนไพรแบบนี้จึงเป็นการพึ่งพาธรรมชาติที่มีลักษณะหาได้ง่ายไม่ต้องซื้อหา ประหยัดและพึ่งตนเองได้มาก

2.3 แนวคิดเรื่องการถ่ายทอดและการเรียนรู้

2.3.1 การกล่อมเกลากายทางสังคม (Socialization)

ถวิล ธาราโกชน (2532) ได้สรุปความหมายของคำว่า Socialization ไว้ว่า หมายถึงกระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการพูดการประพฤติตามขนบธรรมเนียมประเพณี การกิน การอยู่ ตลอดจนความเชื่อ ค่านิยมและทัศนคติ จะเป็นแนวทางให้บุคคลสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างสุขสบาย รวมทั้งยังมีความหมายถึง การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Acculturation) การรับเอาเข้ามาไว้ข้างใน (Internalization) เพื่อเลี้ยงความสืบสน

บรูม และฟิลลิป (Broom and phillip อ้างในถวิล ธาราโกชน์, 2532) ได้ให้นิยามไว้ 2 กรณีด้วยกัน ในกรณีแรกได้กล่าวไว้ว่า สังคมประกิต หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรมและการกระทำให้บุคคลดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีระเบียบแบบแผน ส่วนในกรณีที่สอง ได้กล่าวว่า สังคมประกิตหมายถึง การพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เจริญเติบโต สามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมให้เปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยม อุดมคติและความทะเยอทะยาน ได้อย่างเหมาะสม

ดลวัตร พานิชเจริญ (2536) ได้กล่าวถึงคำว่า Socialization ในภาษาไทยได้แปลออกเป็นหลายคำ เช่น สังคมประกิต สังคมกรรม การขัดเกลาทางสังคมและการกล่อมเกลาทางสังคม มองในแง่สังคมวิทยา คำๆ นี้หมายถึง กระบวนการซึ่งสังคมเตรียมสมาชิกใหม่หรือเตรียมซ้ำสมาชิกเก่าเพื่อการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ ในหน้าที่ต่างๆ ของสังคม

ระบบการเรียนรู้ ตามธรรมชาติหรือในแนววิถีชีวิต ไม่ได้มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นผู้จัด ไม่มีสถาบันการศึกษาใดๆ รับผิดชอบ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่อาจจะเรียกว่า Socialization หรือสังคมประกิต คือสังคมสอนเราเอง (วิชัย ต้นศิริ, 2536) การกล่อมเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการทางการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้สังคมดำรงอยู่และช่วยให้บุคคลในสังคมมีชีวิตร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคมได้เป็นอย่างดีและมีความสุข กระบวนการทางสังคมจึงต้องการตัวแทนของสังคมให้ทำหน้าที่เตรียมบทบาททางสังคมให้กับสมาชิก

สุพัตรา สุภาพ (2537) กล่าวว่า มีตัวแทนการขัดเกลาอยู่ 6 ประเภท คือ

1. ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการให้การอบรมบ่มนิสัยและพัฒนาพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างดี การอบรมทางตรงเป็นการอบรมสั่งสอนกันตรงๆ ว่าอะไรดีไม่ดีหรือควรไม่ควร ส่วนการอบรมทางอ้อมเป็นการอบรมแบบไม่เป็นทางการอาจเป็นการเลียนแบบหรือรับไปโดยไม่รู้สึกตัว
2. กลุ่มเพื่อน มีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างยิ่ง มีการเลียนแบบท่าทางหรือเครื่องแต่งกายพวกเดียวกัน
3. โรงเรียน เป็นเสมือนบ้านที่สองของเด็กและมีอิทธิพลอย่างมากในการพัฒนาบุคลิกภาพทำให้ได้รับตัวแบบคุณค่า ความรู้ ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว
4. กลุ่มอาชีพ ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาท ทางสังคมที่เกิดขึ้นในที่ทำงานจากเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชาหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา
5. ตัวแทนสถาบันศาสนา มุ่งขัดเกลาคนทางด้านจริยธรรมให้แนะแนวทางชีวิตเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเป้าหมายในการกระทำ ตัวแทนทางศาสนาได้แก่ วัด

นักบวช ผู้สอนศาสนา บางสังคมอาจรวมถึง ผู้อาวุโส ที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ

6. สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมแก่นุชนในด้านต่างๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ อิทธิพลของสื่อมวลชนนี้จะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าได้รับการอบรม เลี้ยงดูให้มีเหตุผล เจตคติต่อสิ่งที่ตนได้รับแตกต่างกันไป ข่าวสารที่ได้จึงมีทั้งการยอมรับหรือไม่ยอมรับหรือการวางเฉยไม่ว่าจะมีปฏิกิริยาแบบใดก็ตามอย่างน้อยก็เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนบางกลุ่มและต้องการความรู้ของบุคคลอีกส่วนหนึ่ง

2.3.2 การถ่ายทอดและการเรียนรู้

มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพงศ์ได้ เพราะมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นอารยธรรมที่สืบเนื่องมาช้านาน ให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม ซึ่งความรู้และประสบการณ์ที่ถ่ายทอดนั้นจะมีความละเอียดซับซ้อน โดยจะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและอุดมการณ์ วัฒนธรรมของกลุ่ม และรูปแบบในการถ่ายทอดนั้นจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อวิถีแนวการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเป็นปกติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536) ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ โดยเป็นระบบนี้จะเกิดขึ้นภายในท้องถิ่น ซึ่งระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมเริ่ม โดยการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัว โดยเริ่มจากบ้าน ต่อจากนั้นจะมีโอกาสเรียนรู้ในวัด และมีการขยายโอกาสไปจนถึงการเรียน ในโรงเรียน การเรียนรู้ในบ้านมีผู้สอนเป็นผู้รู้ที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในสาขานั้นที่อาจจะเป็นบรรพบุรุษหรือ ผู้รู้อื่นๆ เนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นวิชาชีพที่มีการถ่ายทอดมานานแล้ว การถ่ายทอดความรู้เป็นการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างหลายๆ ครั้งจนผู้เรียนรู้และปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ผู้เรียนที่นำวิชาที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติเป็นเวลานานก็จะสามารถถ่ายทอดให้กับลูกหลานและผู้สนใจอื่นต่อไปได้ (ชูเกียรติ ติสุวรรณ์, 2535) การศึกษามาก่อนเป็นเครื่องมือในการสืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชนมิได้ผูกขาดโดยสถาบันใดสถาบันหนึ่ง แต่มีครอบครัวและวัดอันเป็นสถาบันความเชื่อทางศาสนา มีบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชนที่ช่วยกันสอน โดยผ่านการกระทำและพิธีกรรมต่างๆ ในการขัดเกลาทางสังคมของสมาชิกภายในชุมชน น่าจะเกิดจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับธรรมชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขและทำยที่สุคบทเรียนต่างๆ ในการดำเนินชีวิตก็ควรมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องการถ่ายทอดในลักษณะนี้ จัดได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (ฟอริยด์ อังในเบญญา ยอดคำเนิน, 2529)

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหาอีก ทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมกับท้องถิ่นและช่วยให้บุคคลชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (เสรีพงศ์พิศ, 2536) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ชาวบ้านได้ใช้สติปัญญาของตนสะสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีวิตมาโดยตลอด มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่ คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมแต่ละท้องถิ่น โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสงต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดการเรียนรู้สืบต่อกันมา

สามารถ จันทร์สุริย์ (2535) ได้จำแนกการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไว้เป็น 2 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กที่จะมีการถ่ายทอดแบบง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การเล่นปริศนาคำทายเป็นต้น และวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่จะถ่ายทอดในหลากหลายรูปแบบ เช่น การบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าผ่านพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอน มีคำสอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้งรวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้ ยังมีการถ่ายทอดออกมาในรูปแบบการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา เช่น คำขอส คำคำอ้อ เป็นต้น และปัจจุบันในยุคที่มีการสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็วก็มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่นๆ ซึ่งมีการถ่ายทอดด้วย รูปแบบที่หลากหลายออกไปมากมายที่สะดวกต่อผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น

จารูวรรณ ธรรมวัตร (2531) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมีการถ่ายทอดหลากหลายรูปแบบตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย เช่น การถ่ายทอดให้กับเด็กจะต้องสนุกไม่ซับซ้อน มีการเล่นปริศนา สำหรับการเล่านิทานและการลงมือ แต่การถ่ายทอดให้กับผู้ใหญ่จะใช้วิธีบอกเล่า พิธีสู่ขวัญ พิธีทางพุทธศาสนา พิธีกรรมในช่วงหัวต่อชีวิตและการประกอบอาชีพการแสดงมหรสพซึ่งทุกวิธีเอบอิงอยู่กับศรัทธาในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ศรัทธาในพุทธศาสนาไม่นิยมขบวนการเรียนรู้ ที่ขาดศรัทธารองรับ

ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคนิควิทยาพื้นบ้านหรือเทคโนโลยีพื้นบ้านก็ตามสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตได้ก็ด้วยการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชน (อนูรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2540) ซึ่งความหมายของกระบวนการเรียนรู้ (เสรีพงศ์พิศ, 2532) ได้กล่าวไว้ กระบวนการเรียนรู้คือ กระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการรู้ และการปฏิบัติเนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างดีประกอบสำคัญคือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การปฏิบัติตัวอย่างแบบแผนของผู้ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ การอบรมสั่งสอนในระบบสังคม วัฒนธรรมที่มีอยู่จริงกระบวนการนี้ได้ถูกปรับตามสภาพการณ์ สังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้นทำให้การไปมาหาสู่ การดูงาน การร่วมกันทำ ข้ามเขตแดนของชุมชน อำเภอ จังหวัด และภาคเป็นไปได้ เนื้อหาและวิธีการหลายอย่างในกระบวนการนี้ก็ถูกปรับตามเช่นเดียวกัน เกณฑ์การปรับคือ ความต้องการและสภาพการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่น แต่ละแห่ง เพื่อจุดมุ่งหมายของการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันอย่างมีศักดิ์ศรี

บรูเนอร์ (Jerome Bruner) อ่างในกันยา สุวรรณแสง, 2532) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า เป็นการผสมผสานกันของ 3 กระบวนการ ซึ่งทั้ง 3 กระบวนการนี้อาจเกิดขึ้นพร้อมๆ กันหรือเกิดเรียงลำดับกันก็ได้คือ

1. Acquisition เป็นกระบวนการของการรวบรวมความรู้ใหม่ๆ เข้าแทนที่ความรู้เก่าหรือเป็นการจัดระเบียบโครงสร้างของความรู้ที่ได้รับให้เป็นระเบียบมากขึ้น
2. Transformation เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่ได้รับมานั้นให้เกิดประโยชน์ต่อประสบการณ์ หรือสถานการณ์ใหม่ๆ หรือเกิดแนวความคิดใหม่ๆ ที่จะจัดระเบียบโครงสร้างของความรู้ดั้งเดิมนั้น เพื่อให้สัมพันธ์หรือต่อเนื่องกับสถานการณ์หรือความรู้ใหม่
3. Evaluation เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกับข้อ 2 โดยผู้เรียนจะประเมินว่าสิ่งที่เปลี่ยน (Transform) ไปนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าขึ้นหรือไม่เพียงใด

อินโนเทค (INNOTECH, 1981 อ่างในอนูรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2540) ได้ให้ความหมายของระบบการเรียนรู้ว่า หมายถึง การจัดองค์ประกอบที่สัมพันธ์ร่วมกันของบุคคล วัสดุ สิ่งอำนวยความสะดวกหรือครุภัณฑ์และกระบวนการที่มุ่งไปสู่การแสวงหาความรู้ การพัฒนาทักษะ ค่านิยม และทัศนคติ และยังได้จำแนกองค์ประกอบที่สำคัญของระบบการเรียนรู้ออกเป็น 7 ประการ คือ

1. เป้าหมายและวัตถุประสงค์
2. บริบทที่รวมทั้งเวลาและสิ่งแวดล้อม
3. ผู้ถ่ายทอดข้อมูลและความรู้
4. เนื้อหา
5. วิธีการถ่ายทอด
6. ผู้รับการถ่ายทอด
7. ผลลัพธ์

องค์ประกอบของการเรียนรู้เหล่านี้จำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยผู้ถ่ายทอดย่อมมีเป้าหมายที่จะให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับทราบข้อมูลตามความจริงและยังมีความหมายภายใต้บริบทหรือสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเข้าใจกันและกัน โดยที่ข้อมูลนั้นย่อมประกอบไปด้วยเนื้อหาที่มีความหมายตรงตามที่มีผู้ถ่ายทอดและผู้รับเข้าใจตรงกัน

2.3.3 การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรและการคงอยู่ของสมุนไพร

ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นต่างมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ได้กำเนิดและสืบทอดโดยคนในชุมชน และคนในท้องถิ่นได้สั่งสมภูมิปัญญาด้านต่างๆ มีการใช้การพัฒนาที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต ปรับเปลี่ยน ประยุกต์ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การบำบัดรักษาโรคก็เช่นเดียวกัน ชุมชนได้คิดค้น แสวงหา ลองผิดลองถูก จนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพและการถ่ายทอดวิธีการต่างๆ สู่รุ่นลูกหลาน ในประเทศไทยแต่ละท้องถิ่น ก็จะมีภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในชุมชน ในภาคเหนือเป็นแหล่งที่มีภูมิปัญญาที่สำคัญและเก่าแก่สืบทอดต่อกันมาช้านาน สิ่งสำคัญที่ทำให้มีการใช้สมุนไพรยังคงดำรงอยู่มี 3 ประการคือ มีองค์ความรู้ มีการใช้ และมีการสืบทอด องค์ประกอบเหล่านี้จะต้องผ่านตัวบุคคลกล่าวคือ จะต้องมีความรู้ที่มีองค์ความรู้ และใช้องค์ความรู้ที่สืบทอดองค์ความรู้สู่บุคคลอื่นต่อไป (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, 2540)

“หมอเมือง” เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่มีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรักษาพยาบาล บางส่วนหรือทั้งหมด ที่เรียกโดยรวมว่าการแพทย์พื้นบ้าน เป็นการสื่อความหมายถึงระบบการแพทย์ที่ใช้การแพทย์แบบวิทยาศาสตร์แต่เป็นการแพทย์รากฐานจากวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการเยียวยารักษาแบบดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดจากประสบการณ์ จากการวินิจฉัยโรคและการรักษา

จากครูผู้สอน เป็นมรดกที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมิใช่การแพทย์แผนปัจจุบันหรือ การแพทย์แผนตะวันตก

หมอพื้นบ้านหรือหมอเมืองมักเป็นบุคคลที่ให้การบริการรักษานอกสถานบริการที่เป็นทางการ โดยอาจเป็นการรักษาที่บ้านของหมอเองหรือไม่ก็ที่บ้านของผู้ป่วย บางส่วนเป็นการให้บริการแบบนอกเวลา บางส่วนมีการพัฒนาความรู้และระบบการให้บริการคล้ายวิชาชีพ บางส่วนมีใบอนุญาตจากทางการ บางส่วนมีสถานภาพผิดกฎหมาย แต่ส่วนมากอยู่ในฐานะกึ่งถูกกึ่งผิดกฎหมาย ที่สำคัญคือหมอพื้นบ้านมีวัฒนธรรมความเชื่อแบบชาวบ้านธรรมดา มีทั้งพระและฆราวาสทำหน้าที่รักษาพยาบาลคนทั่วไป การศึกษาอบรมไม่เป็นระบบหรือสำนักทางการมักเป็นหมอด้วยการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง หรือการรักษาตนเองหรือญาติมิตรที่เจ็บป่วย มีการถ่ายทอดความรู้พร้อมๆ กับการฝึกหัดให้แก่บุตรหลานภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ การรับศิษย์นอกสายสัมพันธ์ของเครือญาติมีน้อยมาก (พิสุทธิ์ พรสัมฤทธิ์โชค, 2542)

วิสุทธิ์ ไบไม้ (2536) กล่าวว่า หมอชาวบ้าน หรือหมอแผนโบราณสมัยก่อนมีความสำคัญต่อท้องถิ่นมาก ในระยะหลังนี้จำนวนหมอชาวบ้านลดน้อยลง และได้สูญหายตายจากไปบ้างก็อาจถ่ายทอดวิชาความรู้ที่เล่าเรียนสืบทอดกันมาหลายชั่วคนตามประเพณีโบราณ แต่บางคนก็ไม่มีโอกาสได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่

กุสุมา ชูศิลป์ (2532) กล่าวถึงการใช้สมุนไพรของหมอยาไว้ว่า หมอยาสมุนไพรมีทั้งการใช้สมุนไพรหลายตัว ส่วนใหญ่จะรักษาได้หลายโรค เช่น โรคไข้หามกไม้ ไข้มีตุ่ม ไข้มีปาน มีสี ปวดหัวปวดคตอ้ง ปวดข้อ หรือรักษาเฉพาะโรค เช่น อาการติดเหล้า ส่วนใหญ่หมอยาสมุนไพรผ่านการบวชเรียนมาก่อน และบางคนมีอาจารย์ผู้สอนมากกว่าหนึ่งคน

ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรของหมอเมืองได้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ คือ จากพ่อสู่ลูกที่มีความสนใจจะสืบทอดวิชาหมอเมือง ทั้งนี้โดยมีการสอนด้วยการรักษาจริงจากคนไข้ที่มาหาที่บ้าน และอ้างอิงกับตำกิริ์ในใบลาน สมุดข่อย สมุดสา ที่ได้คททอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่าตาทวด โดยบันทึกเป็นภาษาไทยลานนาประมาณ 100 ปี หรือ 2-3 ชั่วอายุคน และความรู้ใหม่ที่หมอเมืองคิดค้นหรือเรียนรู้จากการทดลองเอง หรือจากการแลกเปลี่ยนความรู้กับหมอเมืองคนอื่น แม้ความรู้ในการใช้สมุนไพรรักษาโรคจะมีอยู่เฉพาะผู้ที่เป็นหมอเมือง แต่กระบวนการรักษาผู้ป่วยก็ยังคงเป็นการถ่ายทอดความรู้ขั้นพื้นฐานให้แก่ชาวบ้านทั่วไป โดยหมอเมืองจะเป็นผู้บอกให้คนป่วยหรือญาติคนป่วยไปสรรหาพืชสมุนไพรชนิดต่างๆมาทำการรักษา ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรด้วย

ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องยากกลางบ้านให้แก่ลูกศิษย์นั้น มีวิธีการถ่ายทอดกรรมวิธีการปรุงยาและการรักษาโรคโดยการบอกเล่าและการปฏิบัติจริง แต่โดยส่วนมากแล้วจะให้ปฏิบัติจริง กล่าวคือ ผู้ที่จะเป็นศิษย์จะติดตามอาจารย์ผู้สอน (หมอยา) ที่มีความชำนาญเรื่องสมุนไพร และการรักษาโรคโดยวิธีการแผนโบราณไปในที่ต่างๆ เช่น การออกไปเก็บยา หมอยาจะบอกชนิด และสรรพคุณของตัวยาแต่ละอย่าง ตลอดจนฤดูกาลของการเก็บยาแต่ละชนิด (จรัส พยัคฆราชศักดิ์, 2534)

องอาจ พรหมไชย (2539) กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทยลื้อเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร สรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะการกลมกลืนทางสังคมโดยครอบครัวเครือญาติ และเพื่อนบ้านประชาชนที่มีการเจ็บป่วยและอยู่ห่างไกลสถานบริการสาธารณสุข จะมีการพึ่งพาการรักษาพยาบาลแบบดั้งเดิมที่ได้เรียนรู้กันมาด้วยการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร โสยศาสตร์และการสืบทอดของความรู้ผ่านทางบรรพบุรุษ

นอกจากการสังเกต เรียนรู้ คิดค้น ทดลอง จะนำมาซึ่งการพัฒนาความหลากหลายของพันธุ์พืชแล้ว กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนพันธุกรรมพืช และภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ แม้กระทั่งในระดับโลกก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งจะยิ่งสร้างฐานความมั่นคงทางอาหาร สมุนไพร และสิ่งใช้สอยมากขึ้น (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2538)

กฤษณา บุญชัย (2540) ได้กล่าวถึงการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ สรุปได้ว่า ชาวบ้านมีความรู้ในการใช้สมุนไพร มิได้จำกัดอยู่เฉพาะการรักษาโรคเท่านั้น แม้แต่ชีวิตประจำวันทั่วไปก็ใช้พืชสมุนไพร เช่น ใช้ใบหมี มะกรูด สำหรับสระผม ความรู้ในการใช้ประโยชน์ต่างๆ เหล่านี้ จึงทำให้มีความคงอยู่ของพืชสมุนไพรและชุมชนมีการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรในชุมชนที่ศึกษาเพื่อการฟื้นฟูทั้งภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านและพันธุ์พืชสมุนไพร โดยการตั้งกลุ่มเยาวชนในเมืองเพื่อการอนุรักษ์ดังกล่าว

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ (2540) ได้อภิปรายในโครงการสืบสานล้านนาในเรื่อง หมอเมืองกับยุคโลกาภิวัตน์ สรุปได้ว่า การสืบสานและถ่ายทอดองค์ความรู้ในการแพทย์พื้นบ้านของไทยได้แก่ปัญหาความเจ็บป่วยให้กับคนไทยมานาน เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า และสิ่งสมเป็นองค์ความรู้สืบทอดให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น หมอเมืองจึงเป็นบุคคลที่มีความรู้ในเรื่องของการแพทย์พื้นบ้าน รู้จักการใช้ยาสมุนไพร รู้จักวิธีการรักษาโรคด้วยสมุนไพร นับว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ยังคงสืบทอดองค์ความรู้ต่อจากบรรพบุรุษ แต่บทบาทที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ การถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดย

การรู้จักสมุนไพรอย่างรู้คุณค่ามากขึ้น และมีการศึกษา การอนุรักษ์พันธุ์สมุนไพรตลอดจนการส่งเสริมให้เกิดการปลูกและขยายพันธุ์มีมากขึ้นจะทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น อันเป็นผลดีต่อระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน

การใช้สมุนไพรเป็นภูมิปัญญาของคนไทยที่สั่งสมประสบการณ์มาตั้งแต่อดีต เป็นวิถีที่ทำให้คนไทยอยู่รอดมาได้ในปัจจุบัน นับเป็นภูมิปัญญาที่ล้ำค่า ซึ่งควรจะหวงแหนศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดไม่ให้สูญหายไป ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ได้เรียนรู้ถ่ายทอดสืบทอดกันมา เบนจามิน บลูม (Benjamin Bloom, อ้างในกันยา สุวรรณแสง, 2532) ได้กล่าวถึง การจำแนกพฤติกรรมการเรียนรู้ สรุปได้ว่า การเรียนรู้มีผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนไป และได้จำแนกประเภทพฤติกรรมการเรียนรู้ออกเป็น 3 จำพวกคือ

1. พฤติกรรมทางสมอง (Cognitive Domain) เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ ความจำ ความเข้าใจ ความคิด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินค่า และการนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์อื่นได้ ซึ่งเป็นผลของการเรียนรู้ที่เป็นความสามารถในทางสมองทั้งสิ้น เมื่อบุคคลเรียนรู้สร้างความคิดรวบยอดใหม่ๆ ขึ้น ย่อมเกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ มากขึ้น สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้ พฤติกรรมประเภทนี้ได้แก่ การเรียนรู้ข้อเท็จจริง การเรียนรู้ความคิดรวบยอด การเรียนรู้หลักการหรือกฎเกณฑ์ และการเรียนรู้การแก้ปัญหาตามลำดับเพราะความสามารถแก้ปัญหาเป็นความจำเป็นสูงสุดของมนุษย์
2. พฤติกรรมด้านกล้ามเนื้อและประสาทหรือด้านทักษะและการใช้อวัยวะต่างๆ (Psychomotor Domain) เป็นการเรียนรู้ให้เกิดความชำนาญหรือทักษะในการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ การเปลี่ยนแปลง ในด้านความชำนาญนี้เกิดทักษะทางร่างกาย และทักษะทางจิต จำแนกได้เป็น 2 ประเภทคือ
 - ทักษะทางกลไกการสัมผัส (Sensorimotor Skills) เป็นกลไกที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติไม่ซับซ้อนมากนัก มักเกี่ยวข้องกับการใช้กล้ามเนื้อและข้อต่อเช่น การทำการฝีมือ การเล่นกีฬา
 - ทักษะกลไกการรับรู้ (Perceptual - motor Skills) เป็นทักษะที่มีความซับซ้อนมากกว่าประเภทแรก เพราะเกี่ยวข้องในเรื่องของความจำและการคิด จะต้องเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งต่างๆ หลายอย่าง เช่น การวาดภาพต้องคิดจินตนาการ จำได้

3. พฤติกรรมด้านอารมณ์ หรือด้านความคิด หรือด้านจิตใจ (Affective Domain) เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจหรืออารมณ์หรือความรู้สึกได้แก่ การทำให้ผู้เรียนเกิดความพอใจ เกิดรสนิยม เกิดเจตคติ และค่านิยมหรืออื่นๆ ในทำนองเดียวกัน เช่น ความภูมิใจ ความศรัทธา ความซาบซึ้ง การเห็นคุณค่า ฯลฯ ล้วนเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทั้งสิ้น มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

ในส่วนของระดับความรู้ บลูม (Bloom, อ้างในนงนุช อิมพิทักษ์, 2540) ได้แบ่งพฤติกรรมด้านความรู้ หรือความสามารถทางสติปัญญา (Cognitive Domain) เป็น 6 ประเภทคือ

1. ความรู้ (Knowledge) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นถึงความจำ และการระลึกได้ต่อความคิด วัตถุและปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่ายๆ ที่เป็นอิสระแก่กันไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยากซับซ้อน และมีความสัมพันธ์ต่อกัน
2. ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นความสามารถทางสติปัญญาที่เกี่ยวกับการสื่อความหมายในลักษณะของการตีความ แปลความ และสรุปเพื่อทำนาย
3. การนำไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำสาระสำคัญต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ๆ หรือสถานการณ์จริง
4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการพิจารณาแยกแยะวัตถุหรือเนื้อหาออกเป็นส่วนปลีกย่อยที่มีความสัมพันธ์กัน และการสืบเสาะความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ เพื่อดูว่าประกอบเข้าด้วยกันอย่างไร
5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการรวมส่วนประกอบย่อยๆ หรือส่วนใหญ่ๆ ให้เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อสร้างรูปแบบหรือโครงสร้างที่ไม่ชัดเจนมาก่อนให้ชัดเจนขึ้น โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ภายในขอบข่ายของงานหรือปัญหาที่กำหนด
6. การประเมินค่า (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับค่านิยม ความคิด ผลงาน คำตอบ วิธีการและเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์เป็นฐานในการพิจารณาตัดสินการประเมินผล เป็นขั้นพัฒนาการทางความคิดที่สูงสุดของพุทธิลักษณะ และเป็นความสามารถที่ต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์และการสังเคราะห์เข้ามาร่วมในการพิจารณาประเมิน ซึ่งในการประเมินนั้น อาจมีอารมณ์ ทัศนคติ ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องแต่นับหนักทางสติปัญญา

จากระดับความรู้ที่บลูมได้แบ่งไว้ ภูมิปัญญาจัดได้ว่าเป็นความรู้ในระดับของการประเมินค่าเพราะเป็นความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับค่านิยม ความคิด ผลของคำตอบ วิธีการและเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างและภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่คนคิดค้นกันขึ้นมาเพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่คนสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่เพื่อแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตซึ่ง กาย์ (Gagne, อ้างใน กัญญา สุวรรณแสง, 2532) ได้ให้แนวคิดในการเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหาไว้ว่า การเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหา เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องอาศัยหลักการต่างๆ ที่เคยเรียนรู้มาแล้ว เพื่อแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อความต้องการ การถูกขัดขวาง ซึ่งมักต้องอาศัยกระบวนการทางสติปัญญา การค้นหาเหตุผลเข้าประกอบ ซึ่งการเรียนรู้การแก้ปัญหา เป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะในชีวิตประจำวันของมนุษย์เราย่อมต้องมีปัญหากันอยู่เสมอ การแก้ปัญหาทำได้หลายลักษณะอาจจะใช้ประสบการณ์เดิม วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ลองผิดลองถูก การหยั่งเห็น โดยพินิจพิจารณาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาให้รอบคอบทั้งหมด พยายามหาความสัมพันธ์ของส่วนย่อยๆ ที่มารวมกันเป็นส่วนรวมเพื่อให้มองเห็นช่องทางในการแก้ปัญหาให้ทะลุปรุโปร่ง ถือว่าการเรียนรู้วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ระดับสูงสุดของมนุษย์ เพราะต้องใช้หลายวิธีเข้าช่วยในการแก้ปัญหา

การเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาด้านสุขภาพก็เช่นเดียวกัน มนุษย์ทุกคนย่อมมีการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้นแก่ตนเองและบุคคลในครอบครัวอยู่เสมอ การเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ย่อมผ่านการสืบทอดภูมิปัญญาที่ได้ผ่านการค้นคว้า ลองผิดลองถูกเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมมาเป็นเวลานานและมีความสอดคล้องกับการดำรงชีวิตในแต่ละยุคแต่ละสมัยด้วยการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันและเหมาะสมกับทรัพยากรในท้องถิ่น การสืบทอดความรู้ในการดูแลสุขภาพนี้ต้องผ่านการเรียนรู้จากผู้รู้และต้องมีการสืบทอดความรู้เหล่านี้ต่อไปภายใต้วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ภายในชุมชนจนเกิดเป็นองค์ความรู้เฉพาะของชุมชนท้องถิ่น แนวคิดเรื่องการถ่ายทอดและการเรียนรู้จึงเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อที่จะเกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ต่อการคงอยู่ของความรู้ในการใช้สมุนไพรภายในชุมชน

2.4 แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพร

เกษม จันทรแก้ว (2540) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ว่าเป็นการเก็บรักษา สงวน ปรับปรุง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป และวันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2523) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืนาว ดังนั้นการให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกของคนเพื่อให้รับรู้

ถึงสภาพปัญหาและร่วมกันวางแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาดเป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่ตรงเป้าที่สุด และในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของพวกเขา เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น

ได้มีคำกล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายของชีวภาพไว้ว่า “ความอยู่รอดของป่าเขตร้อนขึ้นอยู่กับความอยู่รอดของบรรดาสังคมมนุษย์ซึ่งดำรงวิถีชีวิตตามแบบของป่า บทเรียนเพื่อ ความอยู่รอดเหล่านี้ไม่ได้มาจากตำรับตำราการจัดการป่า แบบวิทยาศาสตร์แต่อย่างใด หากแต่เป็นความรู้ที่แนบแน่นอยู่ภายในชีวิตและความเชื่อถือในหมู่ชนชาวป่าของโลก” (J.Bandyopadhyay and Shiva, 1990 อ้างใน เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536)

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ก่อให้เกิดอันตรายต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เราสามารถกล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพได้เป็น 3 ระดับ คือ ความหลากหลายทางพันธุกรรม ความหลากหลายของชนิดพรรณของสิ่งมีชีวิต และความหลากหลายของระบบนิเวศน์ต่างๆ ที่มีในโลก การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสิ่งที่สำคัญทั้งในแง่จริยธรรมการอยู่รอดของมนุษย์และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในแง่ของจริยธรรม เราควรอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ไม่ว่าสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์หรือไม่ในแง่การอยู่รอด การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ จะทำลายความสามารถของโลกในการต้านระบบชีวิตต่างๆ ต่อไป และความหลากหลายทางชีวภาพ มีความสำคัญมากทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะด้วยการบริโภคทรัพยากรชีวภาพโดยตรง หรือการใช้ทรัพยากรชีวภาพในการพัฒนาพันธุ์พืช เพื่อการเกษตร การผลิตยาร และการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ (กอบกุล ราชะนาคร, อภิชาติ ขาวสะอาด บรรณาธิการ, 2538)

ถึงแม้ว่าการสูญพันธุ์เป็นเป็นวัฏจักรของธรรมชาติ แต่การสูญพันธุ์ด้วยอัตราเร่งอย่างรวดเร็วในปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์นอกเหนือธรรมชาติซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า โลกกำลังเผชิญหน้ากับความหายนะที่กำลังคืบคลานสู่ทุกชีวิตบนผืนพิภพนี้ สำหรับมวลมนุษยชาติการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพมีความหมายมากกว่า การดำรงรักษานิเวศน์หนึ่งชนิดพันธุ์ใดไว้ มากกว่าการดำรงรักษาระบบนิเวศน์ประเภทหนึ่งประเภทใด เพราะนอกเหนือไปจากนั้นมนุษย์ต้องการดำรงรักษาแหล่งอาหาร แหล่งยารักษาโรค แหล่งวัสดุใช้สอย แหล่งเครื่องนุ่งห่ม เพื่อความอยู่รอด

ของตนเองและอนาคตของชุมชนรุ่นหลังต่อไป (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมและกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2540)

ระบบนิเวศของโลกที่สลับซับซ้อนประกอบด้วยพรรณพืชที่มีความหลากหลาย พรรณพืชเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำหรับยารักษาโรค สีส้ม น้ำหอม เครื่องปรุงรสและแต่งกลิ่น สมุนไพร เหล่านี้มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจและสังคม ตามในสี่ของประชากรโลกยังคงใช้พืชสมุนไพรจากป่าธรรมชาติสำหรับประเทศไทยเนื่องจากเป็นรอยต่อระหว่างป่าดงดิบชื้นกับป่าผลัดใบเขตร้อนของโลก ป่าในเมืองไทยจึงมีหลายประเภท คือ ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าพรุ และป่าชายเลน ภาวะเช่นนี้ทำให้สังคมพืชของเมืองไทยมีความหลากหลาย พืชหลายชนิดจากป่าถูกนำมาใช้เป็นยาสมุนไพร แต่ปัจจุบันป่าธรรมชาติถูกทำลายอย่างมากทำให้บางชนิดหายาก ลดปริมาณและคุณภาพลงอย่างมาก หากการพัฒนาอุตสาหกรรมยาไทยและการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมากขึ้น การศึกษาและการอนุรักษ์พันธุ์สมุนไพรตลอดจนการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรให้แพร่หลายและส่งเสริมให้เกิดการปลูกและขยายพันธุ์มีมากขึ้น จะทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น อันเป็นผลต่อวงจรของระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2540)

ป่าคือแหล่งที่มาของสมุนไพร พืชยาที่ค้นพบในปัจจุบันประมาณ 250,000 ชนิด มากกว่าครึ่งหนึ่งพบจากป่าฝนเขตร้อน ประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนนี้ แต่แผนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ละเลยคุณค่าและสร้างผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพให้เสื่อมโทรมลง จนปัจจุบันประเทศไทย มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ไม่ถึงร้อยละ 26 ของประเทศ ทรัพยากรชีวภาพซึ่งเป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรคที่คนไทยยังไม่รู้ประโยชน์ และคุณค่าของมันก็ได้สูญหายไป ท่ามกลางการสูญเสียทรัพยากรชีวภาพคนไทยก็ได้ทอดทิ้ง ละเลยการใช้สมุนไพรและภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลตนเองที่ได้สั่งสมมานาน ตำรายาถูกเผาทิ้ง หมอพื้นบ้านกลายเป็นบุคคลที่ตายไปจากสังคมไทย สมุนไพรที่เคยมีในหัวไร่ปลายนา เริ่มหายไป สมุนไพรหลายชนิดเริ่มหายาก และในขณะที่ความต้องการบริโภคยาสูงขึ้น สถานะของสมุนไพรไทยก็มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียชีวิต สูญหาย ทั้งในแง่สภาพธรรมชาติแวดล้อม ตัวพืชสมุนไพรและองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาพื้นบ้านและความรู้สถิตที่มีอยู่ในตัวพืชสมุนไพรทั้งหลาย (สถาบันการแพทย์แผนไทย, 2538)

วิสุทธิ ไบไม้ (2536) ได้กล่าวถึง การนำพืชสมุนไพรมาใช้ในปัจจุบัน ได้รับความนิยมน้อย่างกว้างขวางขึ้น แต่พืชสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ตามป่าเขาธรรมชาติ ได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจากการนำมาใช้เป็นยาสมุนไพร และจากการที่ป่าถูกทำลายด้วยน้ำมือของมนุษย์เอง

โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง ได้กล่าวถึงกิจกรรมการขึ้นภูเพื่อหาสมุนไพรของกลุ่มสมาชิกชมรมหมอยาพื้นบ้านในอำเภอภูซำว่า การขึ้นภูหาสมุนไพรเป็นวิธีการที่คนทำงานสมุนไพรในอีกหลายๆแห่งได้นำไปใช้ในพื้นที่ของสมาชิกเอง ทำให้สมาชิกเกิดความสำนึกในคุณค่าของป่าเขาที่มีต่อพวกเขา ขณะเดียวกันการขึ้นภูก็จะมีกรเก็บรวบรวมสมุนไพรมาขายพันธุ์เพื่อเผยแพร่ให้แก่สมาชิกอย่างทั่วถึงต่อไป และเลือกเก็บต้นยาที่ตนเองจะนำไปใช้รักษาคนไข้เท่านั้น และเก็บเท่าที่จำเป็นเอาแต่เพียงบางส่วน เช่นตากเอาเปลือกหรือตัดเอาเอาไปโดยไม่ให้ต้นไม้ตาย ซึ่งเป็นสำนึกแห่งการอนุรักษ์ของหมอยาพื้นบ้าน

มลฤดี อภิโกมลการ (2541) กล่าวถึงการใช้สมุนไพร ในการรักษาโรคสรุปว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องสมุนไพรในการรักษาโรคทั่วไปและมีหมอเมืองเป็นผู้ชำนาญการพิเศษ ทำให้มีการรักษาพืชสมุนไพรหลายชนิดที่ไม่ได้เป็นอาหารบางครั้งยังได้นำพืชสมุนไพรเหล่านี้มาปลูกไว้ในบริเวณบ้าน หากชาวบ้านไม่ทราบถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรเหล่านี้ก็อาจจะถอนทิ้ง หรือไม่สรรหามาปลูก จะเห็นว่าความรู้ต่อสมุนไพรที่มีส่วนช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพได้ช่วยเช่นกัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม (อ้างใน กฤษฎา บุญชัย, 2539) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพว่า สามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่สังเกตได้จากภายนอก คือองค์ความรู้ เทคโนโลยีพื้นบ้าน และพฤติกรรมการใช้ชีวิตของชุมชนซึ่งจะแสดงให้เห็นถึง ภูมิปัญญาได้เด่นชัดกับระดับที่ลึกลงไป คือระบบความคิด ระบบคุณค่า ซึ่งเป็นสิ่งที่แฝงอยู่เบื้องหลังองค์ความรู้ เทคโนโลยีพื้นบ้าน และพฤติกรรมทั้งหลายเป็นตัวกำหนดโลกทัศน์ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งระบบความคิดดังกล่าว ยากแก่การสังเกตเพียงผิวเผิน จะต้องพยายามศึกษา ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพจึงมี 2 มิติซ้อนกันดังนี้

1. ระบบคิด ระบบคุณค่า ระบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติดังเช่น ในสังคมชนเผ่าปกาเกอญอ ที่มีระบบคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อ ที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองและมนุษย์ก็อยู่ภายใต้การคุ้มครองของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกัน มนุษย์จึงต้องนอบน้อมต่อธรรมชาติดังนั้น ระบบคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อของชนพื้นเมืองใน

สังคมตะวันออก ที่มีต่อสภาพแวดล้อมอาจเรียกโดยรวมว่าเป็นอุดมการณ์ สำคัญ
ของชุมชนในการใช้ชีวิตที่สมดุลกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

2. องค์ความรู้ที่มีต่อธรรมชาติและระบบนิเวศทั้งหมด ทั้งในแง่ความรู้ในการใช้
ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอยู่รอดของชุมชนความรู้ในการรักษาพื้น
ฟูอนุรักษ์ และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรของชุม
ชน ได้แก่ ความรู้หมวดพื้นบ้าน สมุนไพร ความรู้ทำการเกษตรกรรม ความรู้ด้าน
อาหาร ที่อยู่อาศัย การใช้สอยวัสดุธรรมชาติ ความรู้ด้านศิลปหัตถกรรมต่างๆ
เป็นต้น รูปธรรมขององค์ความรู้เหล่านี้ เช่นการใช้ เทคโนโลยีพื้นบ้านในการผลิต
เช่น การเกี่ยวข้าวของชาวภาคใต้, เครื่องมือคักสัตว์, อุปกรณ์รักษาโรคของหมอ
พื้นบ้าน เป็นต้น

การใช้สมุนไพรเป็นภูมิปัญญาของคนไทยที่สั่งสมประสบการณ์มาในอดีต เป็นวิถีที่ทำให้
คนไทยอยู่รอดมาได้ในปัจจุบัน นับเป็นภูมิปัญญาที่ล้ำค่าซึ่งควรจะหวงแหน ศึกษาและพัฒนา
กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดไม่ให้สูญหายไป ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของ
การสืบทอดองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพรเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

กฤษณา บุญชัย (2540) กล่าวถึงสาเหตุของความเสื่อมโทรมของความหลากหลาย
ทางชีวภาพ สรุปได้ว่า สาเหตุของความเสื่อมโทรมของความหลากหลายทางชีวภาพ เชื่อมโยง กับ
ปัญหาว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำให้หมดคุณค่า หรือกระบวนการถ่ายทอด เรียนรู้ของชุมชน
หยุดชะงักขาดตอนเพราะเมื่อชุมชนไม่รู้จักคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ ความคิดในการ
หวงแหนรักษา และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพก็ลดน้อยลงไป ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยหลาย
ประการที่ทำให้การดำรงชีพของชุมชนเริ่มหลุดจากฐานทรัพยากรของตนเอง และหันไป พึ่งพา
ทรัพยากรจากภายนอก พึ่งพาองค์ความรู้และวิถีคิดจากภายนอก การเรียนรู้การใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรของตนเองก็หมดไป และที่สำคัญกลไกในการสร้างและสืบสานองค์ความรู้พื้นบ้าน เช่น
สถาบันวัด หมอพื้นบ้าน ผู้อาวุโส ก็เริ่มหมดคุณค่าไปจากชุมชน เพราะภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไม่
สอดคล้องกับค่านิยมซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการมีองค์กรจากภายนอกที่นำองค์ความรู้และวิถีคิด
จากภายนอกเข้ามา และมาผลิตซ้ำในชุมชน เช่นโรงเรียน สถานพยาบาล หน่วยงานราชการใน
พื้นที่ สื่อมวลชนในแขนงต่างๆ

ปัญหาการเสื่อมถอยของภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อความหลากหลายทางชีวภาพ

1. การครอบงำชุมชน ด้วยองค์ความรู้และวิถีคิดจากภายนอกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนของการครอบงำทางวิถีคิด และวัฒนธรรมเช่น ระบบการศึกษาที่เผยแพร่มาจากส่วนกลาง เข้ามาแทนที่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแต่เดิมที่เคยอาศัยพระ หมอพื้นเมือง ผู้อาวุโส เป็นกลไกในการสืบสานองค์ความรู้ซึ่งระบบการศึกษาที่อาศัยโรงเรียนนั้น นอกจากจะอาศัยความรู้จากตำราส่วนกลางที่มีได้สอดคล้องหรือแก้ปัญหาให้ท้องถิ่นได้ ระบบการศึกษาดังกล่าวยังแฝงด้วยอคติทางวัฒนธรรม เช่นการเรียนในโรงเรียนชาวเขาที่ห้ามเด็กพูดภาษาถิ่นให้พูดแต่ภาษาไทยเท่านั้น เนื้อหาในหลักสูตรก็เป็นเรื่องราวของคนเมือง มากกว่าที่จะสอนให้เด็กพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน นอกจากนี้เป้าหมายการศึกษาสมัยใหม่ยังเป็นการสนับสนุนให้คนเรียนออกจากชุมชน ดังเห็นได้จากเด็กรุ่นใหม่ ๆ เริ่มมองว่าชีวิตของตนจะประสบความสำเร็จจากการทำงานภายนอกจึงเป็นผลให้ผู้มีศักยภาพที่จะสร้างปัญหาให้แก่ชุมชนได้ถูกดึงไปจากชุมชนทำให้ชุมชนอ่อนแอลง การแพทย์แผนใหม่ในรูปแบบของ โรงพยาบาลก็เป็นปัจจัยในการครอบงำความรู้และทำให้ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านเสื่อมความสำคัญปรากฏการณ์ ที่สำคัญคือ ในปี 2447 มีการยกเลิกการแพทย์แผนไทยทั้งการบริการในโรงพยาบาล และการสอนในโรงพยาบาลเป็นเหตุให้การแพทย์แผนไทยหรือพื้นบ้านถูกทอดทิ้งจากนักวิชาการสมัยใหม่ ทั้งยังถูกปิดกั้นด้วยพระราชบัญญัติควบคุมประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2446 ที่ควบคุมจดทะเบียนหมอพื้นบ้าน เป็นเหตุให้ตำราต่างๆ ขาดการสะสม แพทย์แผนไทยถูกเรียกว่าเป็น แพทย์แผนโบราณ และขาดการส่งเสริมพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง การทอดทิ้งแพทย์พื้นบ้านดังกล่าวส่งผลสะท้อนถึงระดับหมู่บ้านหมอพื้นบ้านเริ่มไม่กล้าที่จะรักษาเพราะกลัวผิดกฎหมายชาวบ้านก็ถูกโฆษณาให้หันไปบริโภคยาสมัยใหม่ ความรู้เรื่องสมุนไพรก็ลดน้อยถอยลง

2. วิถีชุมชน ถูกแยกออกจากทรัพยากรตัวอย่างของการที่ชุมชนถูกแยกออกจากทรัพยากรของตน เช่น การยึดทรัพยากรของชุมชนมาเป็นของรัฐ อันเป็นการละเมิดสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรแต่ดั้งเดิม เช่น รัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ทับป่าชุมชนของชาวบ้านในหลายพื้นที่ และกันชาวบ้านไม่ให้เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่า ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีพบนฐานทรัพยากรชีวภาพดั้งเดิมได้ เช่นหมอพื้นบ้านไม่กล้าไปหาสมุนไพรในป่าอนุรักษ์เพราะกลัวถูกจับ หรือกรณีที่ร้ายแรง คือการ

อพยพชุมชนออกจากพื้นที่เมื่อชุมชนหลุดจากฐานทรัพยากร เป็นผลโดยตรงต่อการ
อนุรักษ์ พัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อความหลากหลายทางชีวภาพ

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นว่าแนวคิดในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
และการอนุรักษ์สมุนไพรมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาของคนในชุมชนทั่วไป ในด้านการใช้สมุนไพร
เพื่อดูแลสุขภาพของตนเอง ซึ่งเป็นความต้องการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ
ด้านหนึ่ง ดังนั้นแนวคิดการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพร จึงเป็น
แนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่าการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับ
ความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชน ซึ่งชุมชนจะได้เรียนรู้ที่จะมีสำนึกในการอนุรักษ์เพื่อให้พืช
สมุนไพรยังคงมีเพียงพอที่จะนำมาเป็นยารักษาโรคให้แก่มนุษย์ต่อไป แนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิด
หนึ่งที่ผู้ศึกษาได้อาศัยเป็นแนวทางในการศึกษาถึงการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผล
ต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งพาตนเอง

2.5 แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายทางสังคมของบุคคลหนึ่ง ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดที่
บุคคลนั้นมีอยู่ในสังคม นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน
เพื่อนบ้าน ถ้าหากจะมองเครือข่ายสังคมให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา เครือข่ายสังคมก็ยิ่งเปรียบเสมือน
กับรูปภาพของจุดต่างๆ ที่มีเส้นหลายๆ เส้น โยงมาระหว่างจุดต่างๆ เหล่านี้กับจุดหนึ่งๆ ซึ่งเป็นจุด
ศูนย์กลาง จุดศูนย์กลางเปรียบเสมือนบุคคลหนึ่ง และจุดต่างๆ เป็นตัวแทนของบุคคลอื่นรอบๆ
ข้างที่บุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ด้วย ส่วนเส้น โยงหลายๆ เส้นนั้น หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม
หลายๆ ความสัมพันธ์ที่บุคคลและหรือกลุ่มบุคคลมีต่อกันและกัน (พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, วาทีนิ
บุญชะลิกษ์, 2536)

สุชาติ มิสงฆ์ (2535) ได้กล่าวถึงเครือข่ายชาวบ้านในกรณี กระบวนการช่วยเหลือซึ่ง
กันและกัน สรุปได้ว่าพื้นฐานวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีคุณค่าที่เรากำลังค้นหาอยู่จริง โดยแสดงออก
ผ่านทางประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่จริง เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การกระทำดังกล่าวเป็นรูป
แบบหนึ่งของการสร้างเครือข่ายระดับครอบครัวและเครือญาติของชาวบ้านที่สร้างขึ้นเป็นไปโดย
ธรรมชาติ เน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน โดยไม่มีเรื่องของเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง
ในอดีตชาวบ้านมีเครือข่ายอยู่แล้วเป็นเครือข่ายเฉพาะในระดับบุคคล ครอบครัว และเครือญาติ ซึ่ง
เป็นพื้นฐานความคิดจากการแสวงหาหลักประกันให้กับชีวิตและครอบครัว

ระบบและรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนนั้น ไม่ควรมีหลักเกณฑ์ตายตัวการบอกหรือกำหนดให้ผู้อื่นทำแต่ฝ่ายเดียวไม่อาจบรรลุวัตถุประสงค์ได้ หน่วยงานไม่ควรตั้งตัวเป็นผู้รู้ แต่ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีการสร้างขึ้น กฎเกณฑ์ต่างๆ หากจะมีก็ให้เขาศึกษาจากการทำงานเอาเอง เพราะไม่มีใครสามารถออกแบบเครือข่าย การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนได้ สิ่งสำคัญเครือข่ายต้องอาศัยชุมชนเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ ประชาชนต้องเรียนรู้จากกันและกัน จากความรู้ที่ได้จากที่อื่น แล้วขยายให้ผู้อื่นทราบด้วย (เอนก นาคะบุตร, 2536)

เสรี พงศ์พิศ (2532) ได้กล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชนบุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน ซึ่งแบ่งออกตามพื้นที่เขต ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาคและทั้งประเทศตามประเด็น เช่นพื้นที่เกษตร พื้นที่การอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ เหมืองฝาย การออมทรัพย์ สวัสดิการร้านค้า (ธนาคารข้าว , บัญ) การรักษาพื้นบ้านสมุนไพร เป็นต้น การสร้างเครือข่าย คือกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานต่างๆ และรวมพลังเพื่อต่อกรกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคม

วิชัย ต้นศิริ (2536) ได้กล่าวถึงหัวใจสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้ คือการประสานสัมพันธ์อย่างมีพลวัตขององค์ประกอบหรือหน่วยต่างๆ ที่มีอยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ

1. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน / ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน
2. การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนและกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนและเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคลและชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการปรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน
3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ทุกฝ่ายได้อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน สามารถทราบถึงการเคลื่อนไหวของกันและกัน
4. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ งบประมาณ เพื่อให้หน่วยงานต่างๆสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนและสูญเปล่าให้มากที่สุด

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2540) อธิบายสภาพการเรียนรู้ของบุคคลหรือชุมชนว่าจะมีสภาพการเรียนรู้ว่าเป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยผ่านการสื่อสาร รูปแบบ วิธีการหลากหลาย ทั้งระดับบุคคล องค์กรภายในชุมชน ระหว่างชุมชนและระหว่างประเทศหรือทวีปตลอดจน การรับรู้ข่าวสารผ่านสื่อการเรียนรู้ที่มีอย่างหลากหลายทั้งประเภทสื่อบุคคล และสื่อสารมวลชน ประเภทต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเสียงและภาพ เป็นต้น เพื่อที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีผลต่อการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และคุณภาพชีวิตของคน

ดังนั้นเครือข่ายการเรียนรู้สามารถทำการรักษา หรือทำลายล้างภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ถ้าบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ ไม่พยายามอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิมและเลือกรับความรู้ ทักษะ และความชำนาญใหม่ๆ ไปใช้ในสังคมให้เหมาะสมอย่างชาญฉลาดเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชนอยู่แล้วหากมีความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกเข้ามาจึงควรเลือกที่จะรับเอาความรู้เหล่านั้นเข้ามาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน หากปรับประยุกต์ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้อง องค์กรความรู้เหล่านั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่โดยมีเครือข่ายของชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันอันเป็นพฤติกรรมเนื่องมาจากความสัมพันธ์ที่บุคคลหรือกลุ่มมีต่อกัน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเรื่องเครือข่ายเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม และระหว่างบุคคลที่ดำรงอยู่ในเครือข่าย ได้ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกันอย่างไรและความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชนได้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรอย่างไร

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาความเชื่อและสมุนไพร

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534) ศึกษาวัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสรุปได้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านยังดำรงอยู่ แต่ยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบแบบแผน ความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับความสมดุล นิทานพื้นบ้าน คนตรี อาหาร เพลงพื้นบ้าน การละเล่น พื้นบ้านมีความสำคัญต่อการผลิต และการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ความรื่นเริงของชาวบ้านมองดูเผินๆ ไม่มีระเบียบแบบแผนอะไร แต่ความเป็นจริงแล้วความไม่เป็นระเบียบแบบแผนของชาวบ้านเป็นที่มาของความมีชีวิตและพลังของชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้าน มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ส่งต่อด้วยปากพูดหรือบอกเล่าต่อๆ กันไปหรือสอนในครอบครัวในชุมชน

เสาวภา พรศิริพงษ์ และคณะ (2539) ได้ศึกษาภูมิปัญญาหมอฟันบ้านไทย : กรณีศึกษาพ่อใหญ่จารย์เคน ลาวงค์ กล่าวว่า หมอฟันบ้านคือผู้ใช้สมุนไพรจากป่ามาทำยารักษาโรค และในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่แพร่กระจายความหลากหลายของพืชพันธุ์สมุนไพรด้วยเพราะความหลากหลายของพืชพันธุ์ตามธรรมชาติ นั้น มิได้เกิดจากการดำเนินไปของธรรมชาติล้วนๆ แต่เกิดจากบทบาทของมนุษย์ในการนำพืชพันธุ์สมุนไพรมาเพาะเลี้ยง คัดเลือกพันธุ์และแพร่พันธุ์ออกไปอย่างกว้างขวาง ยิ่งชุมชนกระจายออกไปมากเท่าไร ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสมุนไพรจากป่าก็มากเท่านั้นและยังมีบทบาทในการอนุรักษ์สมุนไพรเสริมสร้างและแพร่กระจายพันธุ์พืชสมุนไพร รวมทั้งยังสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการใช้ตำรายาสมุนไพรเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย

ธรา อ่อนชมจันทร์ (2535) ได้ศึกษาศักยภาพหมอฟันบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย สรุปได้ว่า ระบบการแพทย์พื้นบ้านจะดำรงอยู่ได้ในชุมชนที่มีวิถีชีวิตเรียบง่ายมีการพึ่งพาอาศัยกัน มีพื้นฐานความเชื่อทางวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน มีสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ เมื่อพิจารณาเฉพาะจังหวัดเชียงราย พบว่า การรุดคืบของกระแสวัฒนธรรมใหม่ๆ เนื่องจากมีระบบคมนาคม ที่สะดวกสบายเอื้อให้เข้าถึงบริการในสถานบริการ การสาธารณสุขของรัฐงายขึ้น ภาวะความเจริญทางเศรษฐกิจที่รวดเร็ว การขายที่ดินทำกินมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ถูกทำลาย พืชสมุนไพรที่ลดลงทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป

วรารณ ปันฉวลีและคณะ (2536) ได้สำรวจการใช้สมุนไพรของชาวเขา ผลการศึกษาพบว่าชาวเขาหลายเผ่าไม่มีภาษาเขียนของตนเอง การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่างๆ รวมถึงเรื่อง การดูแลสุขภาพและการใช้สมุนไพร เป็นการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากประสบการณ์ของผู้มีอาวุโส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการรักษาพยาบาล และการใช้สมุนไพรมักจะมีการถ่ายทอด ตามสายโลหิต มากกว่าที่จะเป็นการถ่ายทอดให้กับคนทั่วๆ ไปหรือหากจะเป็นคนนอกตระกูล ก็จะต้องมีการทำพิธีกรรมต่างๆ ก่อนที่จะรับเป็นลูกศิษย์ ผู้เรียนจะต้องพยายามจดจำด้วยตัวเองให้ได้มากที่สุด ร่วมกับการติดตามครูหรืออาจารย์ ไปในที่ต่างๆ เพื่อให้มีประสบการณ์ในการรักษาและการเสาะแสวงหาตัวยาสสมุนไพรต่างๆ องค์ความรู้เหล่านี้ นับวันก็มีแต่จะสูญหายไปพร้อมกับ การล้มหายตายจากของผู้รู้ และผู้อาวุโสในเผ่าต่างๆ ประกอบกับในปัจจุบันมีชาวเขาที่สนใจศึกษาในเรื่องสมุนไพร และการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านประจำเผ่าน้อยลง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความยากในการศึกษา ผลของการพัฒนา รวมไปถึงบทบาทของยาแผนปัจจุบันที่มีมากขึ้นในชุมชนต่างๆ

จากการศึกษาเรื่องบทบาทผู้หญิงกับรูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านกรณีศึกษาบ้านใหม่สันติสุข กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน บานจิตร์ สายรอกำ (2541) พบว่าในส่วนความต้องการทางด้านสมุนไพรของชุมชนแห่งนี้มีการใช้สมุนไพรเพื่อบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ และเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญทางด้านสมุนไพรเป็นอย่างมาก สังเกตได้ชัดเจนที่สุดคือในหมู่บ้านใหม่สันติสุขเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กแต่มีหมอพื้นบ้านถึง 6 คนที่สามารถรู้เรื่องชนิด ประเภทที่มีอยู่รวมไปถึงสรรพคุณของยาเพื่อรักษาโรคต่างๆ ได้อย่างดี ถึงแม้บทบาททางด้านสาธารณสุขหรือการแพทย์จะมีความก้าวหน้าก็ตามก็ยังมีคนหันมานิยมและให้ความสนใจสมุนไพรกันมากเพราะตระหนักว่า การพึ่งพาการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเดียวโดยละทิ้งสมุนไพรนั้นอาจก่อให้เกิดการขาดดุลยภาพในสุขภาพร่างกาย การที่จะเลือกบำบัดรักษาโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ชาวบ้านต้องรู้จักอ่อนจุดแข็งของแต่ละประเภท และเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ที่จะทำให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตควบคู่ไปด้วย

กรตี อุภจิตร (2539) ศึกษาการแพทย์พื้นบ้านของไทยลื้อ : กรณีศึกษาบ้านท่าฟ้าเหนือ จังหวัดพะเยา พบว่าการแพทย์พื้นบ้านของไทยลื้อเป็นแบบประสบการณ์ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและการดำรงอยู่ของแพทย์พื้นบ้านคือความสะดวกในการรับการรักษา ความพึงพอใจต่อผลการรักษา ค่าใช้จ่ายในการรักษาถูก ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันมีระบบวัฒนธรรมเดียวกัน

เพ็ญจันทร์ ประคัมมุข (2532) ได้ศึกษามิติทางสังคม วัฒนธรรมของการใช้สมุนไพรในชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนึ่งในยโสธร พบว่า สมุนไพรมีความสำคัญในฐานะเป็นทางเลือกหนึ่งของการดูแลสุขภาพเบื้องต้น การใช้สมุนไพรในชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการรักษาตนเอง มากกว่าการใช้โดยหมอพื้นบ้าน เป็นการใช้เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง สมุนไพรที่ใช้เป็นสมุนไพรเดี่ยว สด หาได้ง่ายใกล้ตัว ใช้กับโรคพื้นๆ ส่วนการศึกษาด้านมิติทางวัฒนธรรมพบว่า วิถีคิด ความเชื่อในกระบวนการรักษามีการใช้สัญลักษณ์ เช่น การขอกับแม่ธรณี การกำหนดช่วงเวลาการเก็บสมุนไพร วันเก็บ ข้อห้ามต่างๆ ร่วมในกระบวนการใช้ยา เก็บยาสมุนไพรที่ชาวบ้านให้ความหมายมากกว่าฤทธิ์ทางยา

รุจินาด อรรถสิทธิ์และคณะ (2520) ได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณสมบัติและพฤติกรรมของหมอพื้นบ้านในชุมชนพบว่า ยาสมุนไพรเป็นส่วนสำคัญในการรักษาของหมอพื้นบ้าน โดยส่วนใหญ่ใช้ลักษณะเป็นตำรับ คือ ใช้ยาสมุนไพรหลายชนิดประกอบกันมีส่วนน้อยที่ใช้แบบตัวเดียว

สมุนไพรที่ใช้ประกอบตำรับยามีทั้งสมุนไพรจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุโดยวิธีเสาะหาเองตามป่า และซื้อจากร้านจำหน่ายสมุนไพรในกรณีที่ทำไค้ยาก

2.6.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดและการเรียนรู้

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535) ศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ สรุปไว้ว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ เริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชนบท กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลังต่อไป เงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอกทั้งการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค ความสะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างคนจากแต่ละท้องถิ่น และการขยายตัวของสื่อมวลชน และวิธีการเผยแพร่ความรู้ใหม่ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ของประชาชนในท้องถิ่นภาคเหนือเป็นอย่างมาก ปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังคงหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

เทียน นารินทร์ทอง (2538) ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ส่งผลต่อ การดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในชนบท ภาคเหนือตอนบนพบว่า บริบทของชุมชนมีส่วนสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะการเรียนรู้ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยจะมีแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในชุมชนเองและนำข่าวสารความรู้ที่มาจากภายนอกชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดรูปแบบของพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง ทั้งก่อนการเจ็บป่วย ระหว่างการเจ็บป่วยและหลังการเจ็บป่วย ที่แตกต่างกันไป

บุญทวี อุปละกุล (2536) ได้ศึกษาเรื่องสังคมประกิดของการเป็นหมอชาวบ้านสรุปได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอชาวบ้าน ได้เริ่มต้นจากการศึกษาภาคบังคับและได้ผ่านการบวชเรียนที่วัด เพื่อเป็นพื้นฐานในการอ่านและจดบันทึกสิ่งที่ได้เรียนรู้มาจากอาจารย์ และจะต้องมีความอดทน ขยันและมีคุณธรรม วิธีการเรียนรู้ต้องอาศัยความสามารถของผู้เรียนเป็นส่วนตัวในการสังเกต ซักถาม จดบันทึกการเรียนด้วยตนเอง เมื่อศึกษาไปแล้วจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมจากประสบการณ์ในการรักษา จากอาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยพิธีกรรมประเพณีต่างๆ เพื่อแสดงความเคารพนับถืออาจารย์ในด้านความรู้ ความเข้าใจของกระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอชาวบ้านนั้นขึ้นอยู่กับแรงบันดาลใจของลูกศิษย์แต่ละคนและครอบครัวโดยอาศัย

วิถีชีวิตภายในชุมชนทั้งด้านความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การศึกษา และเศรษฐกิจ ภายในบริบทและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในขณะนั้นด้วย ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้การเป็นหมอชาวบ้านคือ ปัจจัยทางด้านสังคมในระดับเครือข่าย ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอด ปัจจัยทางการศึกษา ทิศทางการศึกษาจากนอกชุมชน ปัจจัยทางการเมืองและกฎหมายจากส่วนกลาง ทำให้กระบวนการถ่ายทอดหดหายไปเนื่องจากถูกบังคับทางกฎหมาย

กุสุมา ชูศิลป์และคณะ (2532) ศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการแพทย์แผนโบราณ และกลวิธีพัฒนาในงานสาธารณสุขมูลฐานสรุปได้ว่า ในส่วนของการเรียนรู้และการรับถ่ายทอด ประสบการณ์การแพทย์แผนโบราณพบว่ากลุ่มหมอขรสมุนไพรมุขส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดจาก บรรพบุรุษ มีความเชื่อในตัวยาจึงนำมาทดลองใช้ได้ผลดีจึงศึกษาเพิ่มเติมมากขึ้น ส่วนการแพทย์พื้นบ้านที่ใช้มนต์คาถา เช่นหมอมนต์ มีพิธีกรรมรักษาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนานั้น เกิดจาก ประสบการณ์ที่เคยได้รับขณะบวชเป็นพระ เกิดความเลื่อมใสจึงขอเรียนรู้ขณะบวชเมื่อสึกออกไป เป็นฆราวาสมีผู้มาขอร้องให้ทำจึงปฏิบัติสืบต่อเรื่อยมา

อานันท์ กาญจนพันธ์และคณะ (2531) ศึกษาเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้านใน จังหวัดเชียงรายพบว่า มีการสืบทอดความรู้ในการรักษาเยียวมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและพบว่า รูปแบบการรักษาที่สืบทอดมาแต่โบราณเกิดการผสมผสานกับความเชื่อ ทั้งแผนโบราณและแผนใหม่ นอกจากนี้ยังนำความเชื่อและพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมมาใช้รักษาผู้ป่วยอยู่ในปัจจุบัน

2.6.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและ อนุรักษ์สมุนไพรมุข

เสถียร ฉันทะ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรมุข : กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย พบว่า

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นชุดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพ และสังคม วัฒนธรรมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับระบบนิเวศนั้นๆ และได้สะท้อนให้เห็น 2 มิติคือประการแรก สะท้อนชีวิต โลกทัศน์ และความเชื่อในการให้คุณค่าของชุมชนที่มีต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ประการที่สอง สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่เป็นความรู้เชิงเทคนิคกับการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรมุข ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวมีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยผ่านครอบครัว เครือญาติ และหมอบ้านของชุมชนที่มีการใช้

ประโยชน์ การอนุรักษ์ พื้นฟูพืชสมุนไพรตามระบบนิเวศต่างๆ และนำไปสู่ การดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรอยู่ 2 ระดับคือ 1) ระดับ ครอบครัวและเครือญาติ 2) ระดับชุมชน

2. อิทธิพลของปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความ หลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรนั้นพบว่า อิทธิพลของวัฒนธรรมชุมชน ระบบ การผลิตพื้นบ้านและระบบการแพทย์พื้นบ้านมีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญา ท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ส่วนอิทธิพลของวัฒนธรรม สมัยใหม่ ระบบการผลิตแผนใหม่ และระบบการแพทย์สมัยใหม่มีผลกระทบต่อภูมิ ปัญญาท้องถิ่นและมีผลต่อการลดลงของความหลากหลายของพืชสมุนไพร

การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร โดย W.H. River หรือ Federick Dunn (อ้างในกฤษฎา บุญชัย, 2540) ที่ได้ศึกษาทางชาติพันธุ์การแพทย์ หรือการแพทย์พื้นบ้านในชน พื้นเมืองต่างๆ โดยเน้นหนักที่ประเด็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมทั้งในโลกทัศน์ กระบวน การเรียนรู้ ซึ่งนำไปสู่การวินิจฉัยโรค การรักษาโรคที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพของท้องถิ่นเป็นปัจจัย สำคัญ

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2534) ได้ศึกษาสังคมวัฒนธรรมของการใช้สมุนไพร พบ ว่าหมอพื้นบ้านมีทัศนคติต่อการดำรงอยู่ของสมุนไพรในปัจจุบันด้านการสูญเสียพื้นที่ป่า เนื่อง จากการถางป่าเพื่อทำไร่ไถนา การล้มลอบตัดไม้ส่งผลให้เก็บบาล่าบากขึ้น สมุนไพรที่มีแนวโน้มจะ หหมดไปคือ ตะไคร้ ขมิ้นป่า สะบ้าใหญ่ หมอพื้นบ้านจึงแก้ปัญหาโดยการนำพันธุ์มาปลูกไว้บริเวณ บ้านหรือเถียงนา

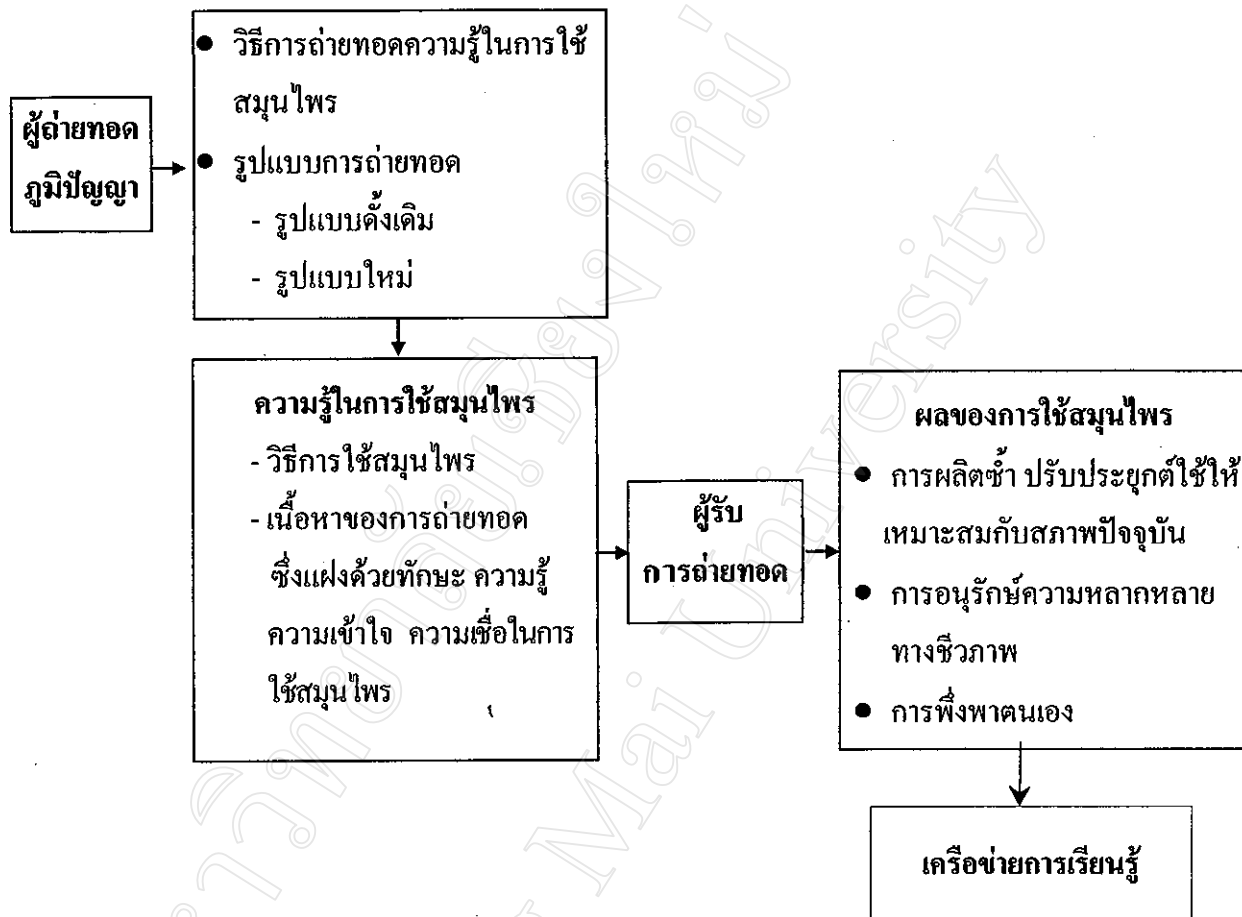
2.6.4 งานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้

ชูชาติ เหลี่ยมวานิช (2537) ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ของประชาชนในชุมชนชนบทพบว่า ได้มีการเรียนรู้ตามลักษณะของเครือข่ายสังคมชนบท ซึ่งเริ่ม ต้นจากครอบครัว เครือญาติแล้วขยายออกไปยังเพื่อนบ้าน ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน และดำเนินเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพทั่วไปที่เป็นเรื่องปกติธรรมดา เครือข่ายการเรียนรู้ของ ประชาชนได้มีขึ้นอยู่ตามปกติ จากวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กันและเป็นเครือญาติใน ชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ส่วนการเรียนรู้ในการดูแลรักษาเยียวยาที่เจ็บป่วยร้ายแรงนั้น เป็น การสืบทอดความรู้หมอพื้นบ้านทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน และหมอพื้นบ้านที่มีวิชา ความรู้ส่วนใหญ่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและไปเรียนรู้จากผู้เพิ่มเติม เช่น พระ ผู้อาวุโส

เพื่อน จึงได้ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ ในการดูแลรักษาสุขภาพในแวดวงหมอฟันบ้าน ทั้งที่เป็นหมอฟันบ้านด้วยกัน พระและลูกศิษย์ ปัจจุบันเครือข่ายการเรียนรู้ของหมอฟันบ้านในการดูแลรักษาอยู่ในวงแคบเนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจหรือไม่มีเวลาที่จะเรียนรู้เพราะว่าต้องใช้เวลาศึกษาเล่าเรียนนานกว่าที่จะมีความชำนาญสามารถเป็นหมอฟันบ้านได้ ประกอบกับรัฐได้ให้การส่งเสริมสนับสนุนภูมิปัญญาชาวบ้าน ในเรื่องนี้ไม่จริงจึงเนื่องจากการเน้นให้ประชาชนดูแลสุขภาพสภาพอนามัย ตามแบบตะวันตกหรือด้วยวิธีการแพทย์แผนใหม่นั้นเอง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้ศึกษา ได้เห็นถึงความสำคัญของการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์สมุนไพรซึ่งงานวิจัยที่ได้ศึกษาในส่วนของภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรได้กล่าวถึงการดำรงอยู่ของความรู้ในการใช้สมุนไพรที่ผ่านผู้รู้หรือหมอฟันบ้านเป็นผู้มีหน้าที่ในการถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันและอยู่ภายใต้วัฒนธรรมเดียวกันอันจะส่งผลกระทบต่อการแพร่กระจายของพันธุ์พืชด้วยการนำมาเพาะเลี้ยง คัดเลือกพันธุ์จนนำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของสมุนไพรรวมทั้งมีการปรับประยุกต์ความรู้ในการใช้สมุนไพรเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน และส่งผลกระทบต่อพึ่งพาตนเองได้จากการดูแลสุขภาพสุขภาพโดยการใช้สมุนไพรเนื่องจากการหาได้ง่ายมีอยู่ใกล้ตัวและรู้จักวิธีการนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม งานศึกษาที่พบเป็นงานที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนกับการใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันซึ่งเกี่ยวข้องกับความสำเร็จวิธีคิดและการให้คุณค่าของชาวบ้านต่อการใช้สมุนไพร ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงได้อาศัยแนวทางจากแนวคิดทฤษฎีและการศึกษาที่ผ่านมาในการสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาเพื่อใช้อธิบายและตีความปรากฏการณ์ในเรื่องของการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์ภายในชุมชนตำบลคู อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน

2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดในเรื่องของการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาและเครือข่ายมาใช้ในการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา เพื่อให้อธิบายและตีความปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเริ่มจากผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาได้แก่บรรพบุรุษที่มีความรู้ในการใช้สมุนไพร หรือหมอพื้นบ้าน ได้ถ่ายทอดความรู้ผ่านวิธีการถ่ายทอด และรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้รับการถ่ายทอดที่เป็นลูกหลานหรือผู้มาขอรับการรักษารักษาภายใต้ภูมิปัญญาดั้งเดิมและมีการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันอันก่อให้เกิดการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งพาตนเอง และเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ผ่านเครือข่ายการเรียนรู้ในระดับต่างๆ ซึ่งนำไปสู่การดำรงอยู่ของความรู้ในการใช้สมุนไพรต่อไป